

Murádin János Kristóf: *A „malenkij robot” útóélete régióként – a történetírásban, a köztudatban, emlékművek*, in: Dr. Bank Barbara–Benkő Levente–Dr. Bognár Zalán–Deák László–Dr. Dupka György–Köteles László–Márkus Bea–Dr. Murádin János Kristóf–Weiss Rudolf: *„Itt volt a végállomás” Halálos áldozatokkal járó német- és magyarellenes tevékenységek a Kárpát-medencében 1944–1949*, kiadja a Magyarországi Németek Pécs-Baranyai Nemzetiségi Köre a Nemzeti Kulturális Alap Könyvkiadás Kollégiuma támogatásával, Pécs, 2015. 228–233. o. (ISBN 978-963-88716-4-0)

Murádin János Kristóf

A „malenkij robot” útóélete régióként – a történetírásban, a köztudatban, emlékművek

Az erdélyiek fogságát feldolgozó emlékirodalom forrásai szegényesek. Akik túléltek a táborok világát, szenvedéseikről ritkán beszéltek. A kommunizmus évtizedei alatt visszaemlékezéseket írni csak titokban lehetett, a közlés minden perspektívája nélkül.

Ha valami a fogolyéletről mégis megjelent, az a kommunista propaganda torz tükrében látott napvilágot. Példa erre a Kolozsváron megjelenő *Utunk* című folyóirat egyik, 1946. novemberi számában olvasható „élménybeszámoló”. Politikai sugallatra íródott propagandaszöveg ez, amely köszönő viszonyban sincs a valósággal. Lehetséges, hogy nem is látgertjárt fogoly írta. Állítólagos szerzőjének, egy bizonyos László Ferencnek hétköznapi neve is erre utal. Talán joggal feltételezhető, hogy a hazatért fogoly által elmondott borzalmas élmények ellensúlyozására, hivatalból megrendelt cikkről van szó.

„A németek számbeli többségben voltak – olvashatjuk a bevezetőben. – Sokan közülük látva, hogy az idők szelének iránya megváltozott, demokratáknak adták ki magukat. A fasiszta szellem azonban olyan mélyre hatolt beléjük, hogy minden tettük leleplezte önző, imperiálista szellemű (sic!) voltukat.”¹ Következik egy állítólagos lágerbeli „hangverseny” leírása: „A koncert már javában folyt, amikor megérkezett az orosz táborparancsnok. Tekintete a terem fő falán elhelyezett szovjet zászlóra esett, majd a koncert folytatását letiltva, magához hívatta az ünnepély rendezőjét. [...] Pár perc múlva a szovjet zászló mellé magyar, román és osztrák (sic!) zászlókat tűztek ki. Csak ennek megtörténte után adott engedélyt a táborparancsnok a nemzetközi hangverseny (sic!) folytatására. A német zászlót azért nem tűzték ki, mert nemzeti szuverénitásuk még nincs elismerve.”²

Az 1944/45-ös erdélyi deportálásokról majd csak az 1980-as években tett először pár soros említést Balogh Edgár kommunista közíró, *Férfimunka. Emlékirat 1945–1955*, című Budapesten, 1986-ban kiadott visszaemlékezéseiben. Viszont az első, kifejezetten ezzel a

¹ László Ferenc: *Magyarok, románok testvéri kézfogása a szovjet hadifogságban. Utunk* (Kolozsvár), 1946. november 9, I. évf., 111. sz., 9. o.

² *Ibidem.* 9. o.

témával foglalkozó memoárok és tanulmányok már csak a rendszerváltás után jelentek meg. Közöttük megemlíthetjük Katona Szabó István ugyancsak Budapesten, 1990-ben kiadott, *A nagy remények kora. (Erdélyi demokrácia 1944–1948)* című, kétkötetes munkáját, amely azonban eléggé szubjektív ízü. Hasonlóan kevés helytálló ténnyel szolgál Tompa István jórészt közvetett forrásra, hallomásokra alapozó emlékirata, amely 1994-ben, Kolozsváron jelent meg *Hogyan történhetett* címmel.

Történész szemmel nézve, az erdélyi magyar civilek 1944 őszi elhurcolásának témakörében a három legfontosabb írás azonban kétségkívül a szépíró Kiss Jenő 1992-ben az Erdélyi Szépművés Céh kiadásában megjelent *Ithaka messze van* című vallomásregénye, a költő Lőrincz László visszaemlékezése *Szibériai priccseken* címmel és Szabó György klasszika-filológus 1994-ben, Kolozsváron napvilágot látott *Kolozsvári deportáltak az Uralban* című krónikája. Utóbbi tudományos forrásként való besorolását köszönhetjük a nemrég elhunyt Kiss András neves főlevéltárosnak.³ A németek 1945. januári deportálásáról pedig Georg Weber 1995-ben, a Böhlau osztrák–német kiadónál, Bécsben megjelentetett *Die Deportation von Siebenbürger Sachsen in die Sowjetunion 1945-1949* című munkája⁴ szolgált először értékes adatokkal.

Négy évtizednyi tiltást követően, a visszaemlékezések sorozatos megjelenése az ezredforduló utáni első években is tartott. Ercsey Gyula nagyenyedi kollégiumi tanár *Farkasok árnyékában. Kolozsváriak a Gulágon* című, igen részletes és pontos, ugyanakkor nagyon olvasmányosan megírt memoárja viszont már csak a szerző halálát követően került kiadásra 2006-ban, Kolozsváron, az Erdélyi Múzeum-Egyesület jóvoltából, Murádin János Kristóf szerkesztésében és előszavával.

A szubjektív memoárirodalom mellé, jóval lassúbb ütemben zárkózik fel Erdélyben a tudományos, történeti megközelítés. Magyarországgal ellentétben, ahol e témakör feldolgozása immár intézményi háttérrel, szervezeten és programszerűen kezd működni, Erdélyben jórészt még mindig csak egyéni kezdeményezések vannak.

Az erdélyi magyar civilek 1944 őszi elhurcolásának körülményeiről egyelőre kizárólag magyar történészek végeznek feltárómunkát. Murádin János Kristóf elsősorban a Kolozsváron történetekről, az egész Erdélyben legnagyobb számban foglyul ejtett magyarokról írt számos tanulmányt, amelyek 2004-től kezdve, az utóbbi évtizedben erdélyi és magyarországi szakfolyóiratokban,⁵ kulturális-tudományos folyóiratokban,⁶ konferenciakötetekben,⁷ gyűjteményes kötetekben⁸ és az interneten közzétett folyóiratokban⁹ sorozatosan jelentek meg.

³ Kiss András: *A Kolozsvári deportáltak az Uralban című emlékirás helye a jelenkori erdélyi emlékirodalomban*. In: *Limes* (Tatabánya), 1996 március, IX. évf., 25. sz., 157–163. o.

⁴ Georg Weber: *Die Deportation von Siebenbürger Sachsen in die Sowjetunion 1945-1949* [Az erdélyi szászok deportálása a Szovjetunióba 1945–1949]. Böhlau, 1995.

⁵ Többek között lásd: Murádin János Kristóf: *Kolozsváriak keresztútja az Uralban 1944-ben*. In: *Rubicon* (Budapest), 2005. február–március, XV. évf., 152-153. sz., 118–120. o.

⁶ Murádin János Kristóf: *A megtizedelt város*. In: *Korunk* (Kolozsvár), 2004 október, III. folyam, XV. évf., 10. sz., 57–65. o.

Emellett az emlékek összegyűjtésében úttörő kezdeményezésnek számít Papp Annamária *Szögesdrót* címmel, Sepsiszentgyörgyön, 2001-ben kiadott interjúgyűjteménye, amely azonban inkább a honvéd hadifoglyokkal, semmint a Szovjetunióba deportált magyar és német civilekkel foglalkozik. Szélesebb merítésben, az 1944 őszen romániai fogolytáborokba hurcolt erdélyi magyarok sorsát is bemutatva, jelent meg hat évvel később, 2007-ben a Benkő Levente–Papp Annamária szerzőpáros kétkötetes munkája *Magyar fogolysors a második világháborúban*, címmel, ezúttal Csíkszeredában, a Pallas-Akadémia Könyvkiadó gondozásában.

A német származású lakosság kényszermunkára hurcolásáról is elsőként maguk az erdélyi szászok és svábok kezdtek kutatásokat. Ezeket fogta össze és nyújtott számukra intézményes keretet az 1989 után alakult Romániai Németek Demokrata Fóruma, amelynek eredményeképp, 1994-ben, Hannelore Baier szerkesztésében megjelenhetett az első levéltári dokumentumokat tartalmazó forráskiadvány *A német származásúak deportálása Romániából a Szovjetunióba 1945: levéltári dokumentumgyűjtemény*¹⁰ cím alatt, majd 1995-ben az első interjúkötet is „*Ich weiß, daß du mein Vater bist, aber ich kenne dich nicht*”. *Erzählungen von Rußlanddeportierten*¹¹ címmel.

Ezek lettek az alapjai a később e témában megjelenő, főként román történészek által írt munkáknak. Ezek között említésre méltó Doru Radosav, *Donbas, egy deportálás története* című interjúkötete¹² és a *Hosszú út a semmibe. A Szovjetunióba deportált romániai németek* címmel, Târgoviște-ben, 2012-ben megjelent, a kérdést átfogóan kezelő, tudományos összegzés.¹³

⁷ Murádin János Kristóf: *Elhallgatott múlt. Kolozsvári civilek a GULAG-on*. In: *RODOSZ Konferenciakötet 2009*, a Romániai Magyar Doktorandusok és Fiatal Kutatók Szövetségének (RODOSZ) kiadása, Clear Vision Könyvkiadó, Kolozsvár, 2009., 303–315. o.; *Idem: Az 1944-es frontátvonulás Kolozsváron*. In: Bögre Zsuzsanna, Keszei András, Ö. Kovács József (szerk.): *Az identitások korlátai. Traumák, tabusítások, tapasztalattörténetek a II. világháború kezdetétől*. L'Harmattan Kiadó, Budapest, 2012, 39–47. o.

⁸ Murádin János Kristóf: *A felszabadulás árnyoldala. Kolozsvári magyarok szovjet fogságban 1944 őszen*. In: H. Szabó Gyula (főszerk.): *Kincses Kolozsvár Kalendáriuma 2014–2015*, Erdélyi Magyar Nemzeti Tanács, Kriterion Könyvkiadó, Kolozsvár, 2014, 110–117. o.

⁹ Murádin János Kristóf: *Malenkij robot – kolozsváriak szovjet fogságban 1944–1948*. In: *Történelem és Muzeológia* – miskolci internetes folyóirat, 2014/2, I. évf., 2. sz. kiadja a miskolci Herman Ottó Múzeum, 81–85. o. http://www.hermuz.hu/hom/images/latogatoinknak/history-journal/pdf/1_2014_2/MURADIN.pdf (Letöltés dátuma: 2015. március 7.)

¹⁰ Hannelore Baier: *Deportarea etnicilor germani din România în Uniunea Sovietică 1945: culegere de documente de arhivă* [A német származásúak deportálása Romániából a Szovjetunióba 1945: levéltári dokumentumgyűjtemény]. Editura Forumul Democrat al Germanilor din România, 1994.

¹¹ „*Ich weiß, daß du mein Vater bist, aber ich kenne dich nicht*”. *Erzählungen von Rußlanddeportierten* [Tudom, hogy te az én édesapám vagy, de nem ismerlek. Oroszországba deportáltak elbeszélései]. Kultur und Erwachsenenbildungsverein „Deutsche Vortragsreihe Reschitza”, Reșița, 1995.

¹² Doru Radosav: *Donbas. O istorie deportată* [Donbas, egy deportálás története]. Ravensburg, 1994.

¹³ Lavinia Betea–Cristina Diac–Florin-Răzvan Mihai–Ilarion Țiu: *Lungul drum spre nicăieri. Germanii din România deportați în URSS* [Hosszú út a semmibe. A Szovjetunióba deportált romániai németek]. Editura Cetatea de Scaun, Târgoviște, 2012.

Emellett még számos tanulmány és rövidebb írás dolgozza fel a történeteket, főképp Mircea Rusnac,¹⁴ Constantin Aioanei és Cristian Troncotă¹⁵ román történészek tollából.

A történelmi feldolgozáshoz oly nagy segítséget nyújtó túlélőkkel készített interjúkra viszont Erdélyben is, akárcsak Magyarországon, egyre kevesebb lehetőség van. Az egykori deportáltak túlnyomó többsége ma már nincs életben és a még köztünk levő volt foglyok is 90 év körüliek. A székelyföldi falvakban szétszórta még él néhány lágert megjárt idős ember, Kolozsváron viszont jelenleg már csak három túlélő maradt azok közül, akiket 1944. októberében mint civileket vittek el a Szovjetunióba. Az 1945. januári deportálási hullám keretében szovjet lágerekbe hurcolt bánági svábok közül pedig a legnagyobb, tízezres számban mérhető véráldozatot hozó Krassó-Szörény megyében is alig néhány tucatnyi túlélő maradt. Megkérdeztük, emlékeik lejegyzése egyelőre még viszonylag szervezetlen módon, egyéni kutatómunkával valósul meg. Ilyen körülmények között, olyan látványos eredmény, mint amelyet Rózsás János 2000-ben kiadott *Gulág lexikon* című, hatalmas anyagot átfogó munkája hozott, Erdélyben még nem tapasztalható. Az egykori foglyok számbavétele, névsorainak elkészítése azonban már folyamatban van. Murádin János Kristóf évtizedes kutatómunkával több mint 700 kolozsvári magyar polgári személy nevét gyűjtötte fel, az 1944. októberében elhurcolt mintegy 5000 ember közül.

Emellett igen jelentős eredménynek számít, hogy a Tordai Honvéd Hagyományörző Bizottság 2014-ben elhunyt néhai elnöke, Pataky József kezdeményezésére, az Aranyos-menti kisvárosból 1944 őszén elhurcolt több mint 700 magyar civil névsorát már sikerült összeállítani.

Mindez nagymértékben segíti a kollektív emlékezet fenntartását, a hét évtizeddel ezelőtt történt tragikus események beépülését a köztudatba. Ezt ugyanis, mint korábban, a kommunizmus időszakában tiltott témát, újra vissza kell „csempészni” a társadalom emlékezetébe. Hiszen múltunk részeként ez is a nemzeti identitás egyik alkotóeleme. A történelmi feldolgozások, szakkönyvek, tanulmányok, cikkek és más publikációk, valamint a nyilvánossá tett névsorok mellett az emlékezés és emlékeztetés célját szolgálják a most már Erdélyben is egyre szaporodó köztéri emlékművek.

Érdekes módon, a közösségi emlékezés szimbolikus terét képező első alkotás Románia területén még a kommunista időkben (!) került felállításra. Ez a bánági svábok elhurcolásának állít emléket a temes megyei Bakóváron (rom.: Bacova, ném: Bacowa), ahol a sváb telepés falu alapításának kétszáz éves évfordulóján, 1986-ban, a település temetőjében avatták fel az emlékművet. A kapu-szerű alkotás a faluból a donbasi szénmedence lágereibe hurcolt 438 sváb lakosnak és közöttük az 57 táborban elhunyt áldozatnak állít emléket.

¹⁴ Mircea Rusnac: *Deportarea germanilor în Uniunea Sovietică (1945). Cu referire specială la Banat* [A németek deportálása a Szovjetunióba (1945) Különös tekintettel a Bánágra]. AGERO Stuttgart-Deutsch-Rumänischer Verein e.V. Stuttgart.

<https://istoriabanatului.wordpress.com/2009/06/17/mircea-rusnac-deportarea-germanilor-in-uniunea-sovietica-1945-cu-referire-speciala-la-banat/> (Letöltés dátuma: 2014. október 11.)

¹⁵ Constantin Aioanei–Cristian Troncotă: *Minoritatea germană din România, o privire istorică* [A romániai német kisebbség, egy történelmi áttekintés]. In: *Magazin Istoric* (Bukarest), 1995, 1. sz., 56–60. o.

A rendszerváltást követően már egymás után jelenhettek meg az újabb és újabb emlékművek. A magyar civilek Málenkij robot-ra hurcolásához kötődően először a tordai központi magyar temetőben történt kopjafa-állítás. Erre azonban még csak az avatás évét, az 1995-ös évszámot merték felvéssni, illetve egy kisméretű márványtábla hirdette rajta általános értelemben, hogy a második világháború áldozatainak emlékére készült. Majd húsz évvel később viszont, 2014. októberében már az elhurcolt több mint 700 tordai magyar közül elpusztult 216 áldozat névsorát tartalmazó gránittömbökkel és egy kétnyelvű emléktáblával kiegészítve avatták újra a kopjafát, felemelő ünnepség keretében. Az emléktábla felirata azóta nyilvánosan hirdeti, hogy az emlékmű kimondottan a *Málenkij robotra elhurcolt tordai magyar polgári áldozatoknak* állít emléket a Tordai Honvéd Hagyományörző Bizottság áldozatos tevékenységének jóvoltából.¹⁶

Romániában a németek 1945-ös deportálása, a magyarokénál – valószínűleg nagyobb méretei okán – továbbra is nagyobb közismertségnek örvend. A kommunista rendszer bukása után, 1995. október 14-én felavatásra került egy a németek szovjetunióbeli rabságának 39 táborát is felsoroló, elég nagy méretű emlékmű, a történeteket leginkább megszenvedő Resicabányán. A bánási svábok legnagyobb méretű elvitelének helyszínén, a Krassó-Szörény megye közigazgatási központjának számító bányaváros szívében, a Cărășana-parkban állították fel Hans Stendl alkotását. Kétnyelvű, román–német felirata tanúsítja, hogy az Oroszországba hurcolt áldozatok emlékére készült, feltüntetve fogságuk időtartamát is: *În amintirea victimelor deportării în Rusia 1945-1950; Zum Gedenken an die Opfer der Deportation nach Russland 1945-1950*. Ez tekinthető a németek deportálása emlékét őrző legfontosabb romániai emlékműnek, ahol minden év január 19-én, a szomorú esemény évfordulóján, a Romániai Németek Demokrata Fóruma, az egyre fogyatkozó számú túlélők részvételével megemlékezéseket szervez.

Újabb fejlemény, hogy a bánási mellett, a szatmár-vidéki, jobbra elmagyarosodott svábság deportálásának is emléket állítottak. A román–magyar határ közelében, Nagykároly térségében található, szatmár megyei községet, Szaniszlót különösen súlyosan érintették az elhurcolások. A 400 falubeliből, akit 1945. januárjában a Szovjetunióba kényszermunkára vittek, többen magyarok, sőt románok voltak, így a települést lakó mindhárom nemzetiség megszenvedte a háborút követő fogságot. Erre figyelmeztet a helyi római katolikus templom mellett, 2013. október 6-án felavatott emlékmű háromnyelvű (román–német–magyar) felirata is: *Au suferit fără să aibă vreo vină; Sie mussten büßen ohne zu sündigen; El nem követett bűnökért szenvedtek*. A Romániai Németek Demokrata Fórumának Észak-Erdélyi Szervezete

¹⁶ Az ünnepélyes megemlékezésnek elég jelentős médiavisszhangja volt. Egyebek mellett lásd: Nagy-Hintós Diana: *Sorsfordító tragédiákra és azok áldozataira emlékeztek Tordán*. Szabadság-online (2014. október 6.)

<http://www.szabadsag.ro/szabadsag/servlet/szabadsag/template/article%2CPMainArticleScreen.vm/id/4529>

(Letöltés dátuma: 2014. október 22.)

A tordai csatára emlékeztek. Honvédelem-portál (2014. október 5.)

http://www.honvedelem.hu/cikk/46860_a_tordai_csatara_emlekeztek (Letöltés dátuma: 2014. október 22.)

Sírjaik hol domborulnak? Duna TV (2014. október 5.)

<http://www.mediaklikk.hu/musor/sirjaikholdomborulnak/> (Letöltés dátuma: 2014. október 22.)

kezdeményezésére létrehozott emlékmű, a Szaniszlói Önkormányzat és a településről külföldre elszármazottak adakozásaiból valósulhatott meg.¹⁷ Két fekete márványtábláján az elhurcoltak neve olvasható.

Ahogy az emlékművek egyre szaporodtak, mind időszerűbbé vált az, hogy Kolozsváron is valamiféle emlékjel hívja fel a társadalom figyelmét az 1944 őszén Málenkij robotra hurcolt magyar polgári lakosság sorsára. Annál is inkább, mivel egész Erdélyben ebből a városból vitték el a legtöbb magyart – mint ahogy korábban már szó volt róla – számszerűen 5000-et. Ez a közösen megfogalmazott igény hozta létre a hetvenedik évforduló küszöbén, 2014. szeptember 9-én, Kolozsváron a Szovjet Elhurcolások Emlékbizottságát, amely erdélyi magyar értelmiségiek, történészek, tanárok és lapszerkesztők mellett, intézmények képviselőit is magába foglalja. Részt vesz benne a Sapientia Erdélyi Magyar Tudományegyetem, az erdélyi Evangélikus-Lutheránus Egyház, Kolozsvár városvezetésének magyar tagjai stb.

Az Emlékbizottság, az Evangélikus-Lutheránus Egyházzal közösen, 2014. október 14-én emléktáblát avatott a kolozsvári Házsongárdi Temetőben. Háromnyelvű (magyar–román–német) felirata hirdeti, hogy *A Kolozsvárról 1944. októberében a Szovjetunióba hurcolt 5000 civil férfi emlékére* állították. A város magyar társadalmát megmozgató, jeles eseménnyel összehangolva pedig a Sapientia Erdélyi Magyar Tudományegyetem kolozsvári Természettudományi és Művészeti Kar, Jogtudományi és Európai Tanulmányok Tanszéke magyarországi partnereivel, a miskolci székhelyű Gulagkutatók Nemzetközi Társaságával és Szerencs Város Német Nemzetiségi Önkormányzatával közösen, 2014. október 16–19-e között, nagyszabású nemzetközi konferenciát szervezett. *A Szovjet deportálások a Kárpát-medencében 1944-1945-ben. Konferencia a Malenkij Robot emlékévé keretében* címmel, magyar és angol nyelven megtartott tudományos rendezvény felkeltette a közvélemény figyelmét mind belföldön, mind külföldön.¹⁸

¹⁷ *Deportált-emlékmű Szaniszlón*. Nagykaroly.ro, 2013. szeptember 24.

http://nagykaroly.szatmar.ro/Deportaltlemelmu_Szaniszlon/hirek/43851&cat_id=222 (Letöltés dátuma: 2014. november 17.); Tötös Tímea: *Emlékmű a szaniszlói deportáltaknak*. Szatmári Friss Újság (Szatmárnémeti), 2013. október 7. <http://www.frissujzag.ro/emlekmu-a-szaniszlói-deportáltaknak/> (Letöltés dátuma: 2014. november 17.).

¹⁸ A sikeres, nagyszámú érdeklődőt vonzó, táblaavató emlékünnepe és nemzetközi konferencia jelentős médiavisszhangot váltott ki. Egyebek mellett lásd:

Szeghő Patrik: *Konferencia: Szovjet deportálások a Kárpát-medencében 1944-1945-ben*. Újkor.hu (2014. október 13.) <http://ujkor.hu/szovjet-deportalasok-a-karpat-medenceben> (Letöltés dátuma: 2014. október 30.)

Konferencia kezdődik Kolozsváron a Gulágról. Maszol.ro (2014. október 15.)

<http://www.maszol.ro/index.php/kultura/36984-konferencia-kezdogdik-kolozsvaron-a-gulagrol> (Letöltés dátuma: 2014. október 30.)

Nagy-Hintós Diána: *Emléktábla a Kolozsvárról elhurcolt ötezer magyar férfinak – Rendezvénysorozat a Málenkij Robot emlékévé keretében*. Nemzeti Emlékezet Bizottsága (2014. október 15.)

http://www.neb.hu/kitekinto_hun_2.html (Letöltés dátuma: 2014. október 30.)

A deportáltakra emlékeznek Kolozsváron. Krónika on-line (2014. október 17.)

<http://www.kronika.ro/erdelyi-hirek/a-deportáltakra-emlekeznek-kolozsvaron> (Letöltés dátuma: 2014. október 30.)

Konferenciát tartottak Kolozsváron a 70 éve Szovjetunióba hurcolt civilek emlékére. Szabadság on-line (2014. október 18.)

A magyar kormány 1009/2015. (I. 20.) határozata értelmében a 2015-ös esztendő a Szovjetunióba hurcolt politikai foglyok és kényszermunkások emlékévé lett. Ennek jegyében, Erdélyben az 1944–1945-ös civil deportálások regionális, múzeumi jellegű állandó gyűjteményét tervezik létrehozni, amelynek a Sapientia Erdélyi Magyar Tudományegyetem kolozsvári Természettudományi és Művészeti Karának épülete adna otthont. Ebben, a túlélők emléktárgyai, a foglyok táborból hazahozott eszközei, korabeli dokumentumok, naplók és eddig ki nem adott visszaemlékezések eredeti kéziratok kapnak majd helyet. Emellett pedig dokumentumfilm készül majd a még élő egykori foglyokkal és az elhurcolások szemtanúinak számító, közvetlen hozzátartozóikkal.

Úgy tűnik tehát, hogy lassan helyükre kerülnek a dolgok, s a kommunizmus évtizedei alatt letagadott, agyonhallgatott, elfelejteni ítélt és szinte el is felejtett, ártatlan áldozatok végre méltó helyükre kerülnek a nemzet emlékezetében.

<http://www.szabadsag.ro/szabadsag/servlet/szabadsag/template/article%2CPArticleScreen.vm/id/108804> (Letöltés dátuma: 2014. október 30.)

Konferenciát tartottak Kolozsváron a 70 éve Szovjetunióba hurcolt civilek emlékére. MTI-hirado.hu. (2014. október 19.) <http://www.hirado.hu/2014/10/19/konferenciat-tartottak-kolozsvaron-a-70-eve-szovjetunioba-hurcolt-civilek-emlekere/> (Letöltés dátuma: 2014. október 30.)

F. J.: *MÁLENKIJ ROBOT. Miért éppen Kolozsvárról hurcolták el a legtöbb erdélyit a szovjet légerekbe?* Tisza.News.hu. (2014. október 22.) <http://tizanews.org.ua/?module=news&&target=get&id=5908> (Letöltés dátuma: 2014. október 30.)